

A P R A Y - C O D E X.

Fraknói Vilmostól.

Azon hártya-kézirat, mely a legrégibb magyar nyelvemléket, a halotti-beszédet, föntartotta számunkra, nagy történetírónknak Pray Györgynek nevét viseli, mert ő volt az első, ki arra 1770-ben »Vita S. Elisabethae viduae nec'non B. Margarethae Virginis« című munkájában a figyelmet fölhívta. Azóta számosan tanulmányozták és ismertették a nevezetes codexet, mely a megfejtésre váró kérdések egész sorozatát veti föl.

Mint őre a M. Nemzeti múzeum könyvtárának, mely a tudományos kincset 1813 óta bírja, gyakran vettem kezeimbe, kegyelettel forgattam lapjait és érdeklődve vizsgáltam különböző alkatrészeit.

Már Horvát István, Döbrentei Gábor és Ocskay Antal a tudós kassai püspök,¹⁾ meggyőződtek arról, hogy a codex »egy többféléből összekötött gyűjtemény«, mely e miatt »szentegyházi egyveleg«-nek nevezhető, és a melynek egyes részei, mielőtt összekötettek, sok ideig külön használatban valának. Az sem kerülte ki figyelmöket, hogy »codexünk némely egyes szakaszai rendetlenül köttettek be, s több helyen szétszórva, s ide-oda vetve állanak.«

Ezen utóbbi körülmény arra készítetett, hogy a codexet fölbontsam, ternióit szétszedjem, és ekként az egyes részeknek összetartozását s egymásután következését, a külső körülmények tekintetbe vételével is tisztába hozzam.

¹⁾ Ez utóbbi O A jegy alatt a codexnek liturgikai és egyháztörténeti tekintetben legalaposabb ismertetését közlé, a Régi Magyar Nyelvemlékek I. kötetében (1838.) LXXIII—CIV. l.

Előre kell bocsátanom, hogy a kézirat — sajnos — nem bírta már azon kötését, melylyel a múzeumi könyvtárba került.

Elődöm, Mátray Gábor, a nevezetes emlék iránti kegyeletét úgy vélte legjobban kitüntethetni, hogy a kéziratot elrongyolott régi tábláiból kivétetvén, egész modern, izléstelen aranynyomatokkal ékesített, vagy jobban mondva eléktelenített, táblákba kötötte, melyek néhány év előtt az én eszközlésemre, a kézirat természetének némileg megfelelőbb kötésnek adtak helyet.¹⁾ Így tehát az általam tervezett művelet végrehajtását semmi sem akadályozta.

A szétválasztott terniok vizsgálata megerősítette és kiegészítette azon eredményeket, melyekre Döbrenteit és Ocskayt vezették tanulmányaik.

Az első ternio, mely most tizenhat levélből áll, eredetileg két terniót képezett: az egyik 4 a másik 12 levélből állott.

Ugyanis a második levélen olvasható zsinati végzések a 15-ik levélen folytattnak. Kétségtelen tehát, hogy a 3—14 leveleket az avatatlan könyvkötő tette a mostani 2 és 15 (eredetileg 2 és 3) levél közé.

A mostani második ternio szintén 16 levélből áll, mely a naptári részt és a krónikai följegyzéseket tartalmazza; az első levél első (a mostani berendezésnél 17a) lapjának b kivételével, mely a husvét szombatján a husvétii gyertya szentelésénél énekelteni szokott praefatiót; hangjegyekkel tartalmazza. Ezen praefatió előtt közvetlenül az »Exultet iam angelica turba« kezdetű himnus szokott énekelteni, a mely codexünkben ugyanazon kéztől, mely a praefatiót írta és szintén hangjegyekkel, megvan, csak hogy a mostani berendezésnél egészen távoleső helyen: a 41-ik levél második lapján.

Közben a nyolcz levélből álló harmadik terniót (33—40 levelet) találjuk, mely a misekönyv kezdete.

A negyedik ternio (a mostani 41—52 levelek) a régi könyvkötő ügyetlenségének legföltünőbb példáit mutatja.

¹⁾ A régi kötésről Döbrenteiy említi, hogy »molyok kezdék egetéssel meglyuggatni borítéka fáját«; hogy »irha borítja kisújj vastagságu fatábláját«; végre hogy »fatábláján volt négy kapcsának mostan csak bevágott helyei« láthatók. (XVIII. lap).

Ezen ternio ugyanis eredetileg, mint a megelőző, tíz levélből állott; de a könyvkötő ezt két levél közé (41 és 52) helyezte, a melyek előbb egészen más helyen állottak.

Ezen két levél a codex egyedüli rajzait tartalmazza, melyek bizonyára a hazai festészet legrégebb emlékeinek tekinthetők.

A mostani elrendezésnél a 41. levél első lapján két kép látható: felül Krisztus, a mint a sírban fekszik; alul a szent asszonyoknak látogatása a sírnál; a második lap felső fele a föltámadott Megváltót trónon ülve mutatja; míg a lap alsó felét a nagyszombati hymnus foglalja el.

Az 52. levél első lapját Krisztus a keresztfán, második lapját a keresztlevétel jelenete tölti be.

A codex szétszedése alkalmával nemcsak arról győződünk meg, hogy ezen két levél rajzai összefüggő sorozatot képeznek (és hogy a 42—51 levelek tévedésből köttetek közbe) hanem arról is, hogy eredetileg a mostani 52-ik levél megelőzte a 41-iket; vagyis az öt rajz természetesen ily egymásutánban következnek: Krisztus a keresztfán, a keresztlevétel, Krisztus a sírban, a szent asszonyok a sírnál, Krisztus föltámadása. Mint-hogy pedig ezen utolsó rajz után a husvét szombati hymnus áll, a legkisebb kétség sem merülhet föl az iránt, hogy ezen két levél után eredetileg a naptári rész következett, melynek első lapját — mint láttuk — a husvét-szombati praefatio tölti be.

A misekönyvnek valószínűleg a rajzokat tartalmazó két levele állott legelején. Ezt követte a naptár.

Maga a tulajdonképeni misekönyv tizenöt ternióból áll.

Az I. nyolcz,

A II. tiz,

A III.—IX. nyolcz-nyolcz.

A XI—XVI. nyolcz-nyolcz, tehát az egész misekönyv összesen 120 levelet számít. A legutolsón találjuk a halotti beszédet.

Ezen terniók bekötésénél semmiféle szabálytalanság nem fordult elő.

A misekönyv után a codexnek még két más alkatrésze van.

A második egy nyolcz levélből álló ternio, mely az előbbtől egészen különálló misekönyvnek töredékét képezi; úgy

hogy egyáltalán nem tudjuk megmagyarázni, mikép kerülhetett ezen töredék codexünkbe.

Ezt megelőzi az egyházi szertartásokról szóló könyvnek tíz levélből álló töredéke,¹⁾ mely a codex elejére kötött tizenkét levéllel (3—14) szoros összefüggésben van. Kétségtelen, hogy ezen két töredék, mielőtt, két részre szétválasztva, a misekönyvhez csatoltatott, mint külön könyv volt használatban.

Gróf Batthyány Ignácznak, a nagy tudományú erdélyi püspöknek, sikerült a codexünkben foglalt liturgikai munkának szövegét a leydeni »Bibliotheca Patrum« nagy egyházi forrásgyűjteményben föltalálni, hol »Micrologus de ecclesiasticis observationibus« cím alatt fordul elő.«

A mi codexünk szövege lényegtelen variáns lectiókat, de a fejezetek egymásután következésében nagy zavart tüntet föl.

Batthyány a »Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae« II. kötetében²⁾ közrebocsátotta a leydeni kiadás szövegét, és így könnyen összehasonlíthatjuk azt a mi codexünk szövegével.

BIBLIOTHECA CARPATICA.

Majláth Bélától.

A culturalis célú társulás terén észlelhető mozgalomnak egyik jelentékeny mozzanata a »Magyarországi Kárpát Egylet« alakulása is, mely kitűzött hazafias feladatának megoldása közben, eltekintve a magyar touristika fejlesztésétől, eltekintve azon alkotásoktól, melyek úgy a bel- mint a külföldi utazók, tudományos kutatók-, buvároknak megkönnyítik, lehetővé teszik önszemlélet által ismerhetni meg azon roppant halmazát a természetrajzi, hely- és népismei, népmondai kincseknek, miket a Kárpátok vidéke rejt magában, s miket önmagunk vajmi kevéssé ismerünk, a külföld pedig oly téves fogalmakat bírt felőlök, melyek, még csak az alig múlt évtizedekben is a magyar culturalis haladás ellene-

¹⁾ Ezen tíz levelet hibásan helyezte el a könyvkötő, a mennyiben t. i. az első levélnek a legutolsó helyen kellene állani.

²⁾ 130—196. ll.